

Pohľad na rozhodnutia českých všeobecných súdov a Ústavného súdu Českej republiky o umelom oplodnení ženy spermiami manžela po jeho smrti^[1]
A perspective on the rulings of Czech general courts and the Constitutional Court of the Czech Republic in the matter of IVF treatment after the death of the claimant's husband.

Doc. JUDr. Denisa Dulaková Jakúbeková, PhD.

Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva, Ústav súkromného práva

Anotácia

Štúdia sa venuje dvom základným procesným elementom správneho konania Slovenskej republiky, a to ochrane verejného záujmu a precedenčnej zásade. Autor v štúdiu venuje priestor najmä úvahám o tom, či sa ochrana verejného záujmu (podľa § 3 ods. 1 zákona č. 71/1967 Zb. o správnom konaní (správny poriadok)) môže považovať za základné pravidlo správneho konania a následne poskytuje základné úvahy smerujúce k tomuto inštitútu. Druhá časť štúdie pokrýva tému legitímnych očakávaní/precedensov v rovine súdneho konania aj správneho konania. Ako východiskový bod autor používa anglickú právnu úpravu a následne ju konfrontuje so slovenskou právnou úpravou – a to tak vo všeobecnej rovine, ako aj v rovine súdnej, ale aj v rovine správneho konania.

Annotation

The presented study deals with the procedural elements of administrative proceedings in Slovak Republic, namely the protection of public interest and the rule of precedents. Most importantly, the author deals with the fact if the requirement to protect public interest via Art. 3 Section 1 of the Slovak Code of Administrative Procedure (71/1967 Coll.) can be referred to as a „basic rule of proceeding“. In addition to that, the author deals with some supplementary matters relating to the issue. In the second part of the study, the author focuses on the rule of precedents (legitimate expectations) in court proceedings and also in administrative proceedings. The starting point of this part of the study is the English legal system. The English approach is then compared to the Slovak law and it is looked at from the general perspective and also from the point of court proceedings and administrative procedure.

Kľúčové slová

správne konanie, verejný záujem, ochrana, legitímne očakávanie, precedens, súd, správny orgán, Anglicko, Ústava SR

Key words

administrative proceedings, public interest, protection, legitimate expectations, precedent, court, administrative body, England, Constitution of the Slovak Republic

„Právní úprava související s umělým oplodňováním vychází z morálních, kulturních, náboženských a etických hodnot dané společnosti. Je tak především na zákonodárci, aby stanovil podmínky a pravidla pro vznik života jiným, než tradičním způsobem.“^[2]

Česká republika bola nedávno svedkom niekoľkoročného sporu, sprevádzaného viacerými rozhodnutiami súdov rôznych inšancií, vrátane Najvyššieho súdu Českej republiky a Ústavného súdu Českej republiky. Spor sa týkal posúdenia vážnej etickoprávnej otázky, s výrazným hodnotovým nábojom – „Je možné oplodniť ženu spermiami manžela aj po jeho smrti?“

I. Konanie na okresnom súde a na krajskom súde

Spor začal prejednávať Okresný súd Plzeň – mesto v roku 2015. Žalobkyňa sa v ňom domáhala, aby sa žalovanému – spoločnosti **NATALART** s.r.o. uložila povinnosť vykonať umelé oplodnenie žalobkyne použitím zárodočnej bunky a zmrazenej (kryokonzervovanej) spermie jej manžela, ktorý krátko pred tým zomrel (žaloba bola podaná 26.10.2015, manžel zomrel 16.06.2015).

Žalobkyňa odôvodnila žalobu najmä tým, že manžel písomne vyjadril svoj súhlas s liečbou neplodnosti metódami asistovanej reprodukcie, vrátane zmrazenia spermií, ktorý nikdy neodvolal a pol roka na to (15.12.2014) spolu s manželkou súhlasil aj s vykonaním mimotelového oplodnenia zo zmrazených spermií.

K následnej hormonálnej liečbe manželky však nedošlo, keďže po smrti manžela sa jej psychický stav zhoršil natoľko, že nebola schopná podrobiť sa aplikácii hormonálnych injekcií a následnému odberu vajíčok.

Časom sa však zdravotná situácia žalobkyne zlepšila, preto požiadala žalovanú spoločnosť o pokračovanie v procese umelého oplodnenia. Odporca žiadosti žalobkyne nevyhovovel so zdôvodnením, že súhlas nebohého manžela s umelým oplodnením je **neplatný**, keďže z § 6 ods. 1^[3] zákona č. 373/2011 Sb., o špecifických zdravotných službách, ve znění pozdějších předpisů (ďalej len „zákon o špecifických zdravotných službách“) vyplýva, že umelé oplodnenie možno uskutočniť iba **na základe žiadosti, nie staršej ako šesť mesiacov**, ktoré uplynuli. Tento argument bol rozhodujúci pre rozhodnutie okresného súdu, ktorý svojim uznesením **odmietol schváliť zmier**^[4] žalobkyne a žalovaného, v navrhnutom znení: „žalovaná se zavazuje postupem lege artis pokusit se provést žalobkyni umělé oplodnění za použití její zárodečné buňky a kryokonzervované spermie jejího manžela P. P. zemřelého dne 16. 6. 2015, a to ve lhůtě do 2 let od právní moci usnesení“.

Uznesenie Okresného súdu Plzeň – město potvrdil aj Krajský súd v Plzni^[5], ktorý poukázal na to, že „... z Ústavy, ze zákona o zdravotních službách ani ze zákona o špecifických zdravotních službách neplyne „právo domoci se lékařského zákroku podle vlastní volby“ a že cílem právní úpravy asistované reprodukce je zajistit, aby dítě mělo šanci vyrůst s matkou i otcem, a proto je podle současné právní úpravy umožněno podstoupit umělé oplodnění pouze páru, což není případ žalobkyně, která po smrti manžela v páru nežije.“^[6]

Následne **Okresný soud Plzeň – mesto** svojím rozsudkom^[7] **zamietol** „žalobu o splnění povinnosti žalované, která by měla být povinna provést žalobkyni v souladu se standardy léčebné péče pro tento zákrok a postupem lege artis, při tomu vyhovujícímu zdravotnímu stavu žalobkyně, za úplatu v souladu s ceníkem žalované, umělé oplodnění za použití zárodečné buňky žalobkyně a kryokonzervované spermie zemřelého P. P., v minimálním počtu 10 pokusů ve zdravotnickém zařízení žalované v době do 10-ti let od právní moci tohto rozsudku“. Vychádzal pri tom z právneho názoru, že zákon o specifických zdravotních službách je **predpisom verejného práva**, čo znamená, že umožňuje subjektom konať iba to, čo im zákon výslovne dovoľuje. Ak teda žiadosť neplodného páru o umelé oplodnenie stratila platnosť pre uplynutie zákonom stanovenej lehoty, nie je možné predvídať, ako by sa vyvíjala ďalšia vôľa mŕtveho manžela, a preto nie je možné nahradzovať ju súdnym rozhodnutím.

Prvostupňový súd sa nestotožnil ani s námietkou žalobkyne o **porušení práva na rodinný život**, keďže dospel k záveru, že žalobkyňa po smrti manžela už v páre nežije.

Krajský súd v Plzni rozsudok okresného súdu vo vyššie uvedenom výroku potvrdil^[8] a stotožnil sa s jeho závermi.

II. Konanie na Najvyššom súde Českej republiky

Proti rozhodnutiu odvolacieho súdu podala žalobkyňa dovolanie, v ktorom nastolila otázku, či má právo požadovať, aby žalované zdravotnícke zariadenie dokončilo proces umelého oplodnenia použitím zmrazených spermií jej manžela aj po jeho smrti a to **napriek tomu, že žiadosť o umelé oplodnenie je staršia ako šesť mesiacov**.

Žalobkyňa namietala, že jej žiadosť nemôže byť zamietnutá iba z formálnych dôvodov (pre nedodržanie lehoty), pretože jej manžel si nechal zmraziť spermie z obavy z následkov onkologickej liečby či úmrtia a na umelé oplodnenie dal opakovane súhlas, ktorý neodvolal, a preto je zrejmé, že : „*vstupovali do procesu umělého oplodnění právě proto, že i přes zdravotní stav P. P. chtěli společně počít a vychovávat dítě, a to i za předpokladu, že se možná P. P. narození dítěte nedožije*“.

Žalobkyňa poukázala na to, že nedokončením procesu umelého oplodnenia dochádza k zásahu do jej **práva na súkromný a rodinný život**, chránený Dohovorom o ochrane ľudských práv a základných slobôd, pretože **nad právom dieťaťa poznať svojho otca prevažuje jej právo na splodenie potomka** so zomrelým manželom pričom na existenciu rodiny nie sú potrební obaja rodičia.

Žalobkyňa zároveň úplne vylúčila záver súdu, že nie je možné predpokladať, ako by sa vyvíjala vôľa jej manžela počas liečebného procesu. Ak by si totiž jej manžel pokračovanie umelého oplodnenia neprial, mohol tento proces zastaviť odvolaním súhlasu, čo však neurobil. Žalovaná preto žiadala, aby Najvyšší súd Českej republiky (ďalej „najvyšší súd“) rozhodnutia okresného i krajského súdu zrušil a vec vrátil súdu prvého stupňa na ďalšie konanie.

Najvyšší súd dospel k záveru, že **dovolanie žalobkyne je prípustné** vzhľadom k tomu, že otázka, ktorá bola predmetom sporu, *nebola doposiaľ v rozhodovaní odvolacieho súdu vyriešená*, avšak – po preskúmaní rozsudku odvolacieho súdu – dospel k záveru, že **dovolanie nie je opodstatnené, a preto ho zamietol**.

Pri rozhodovaní zbral do úvahy viacero okolností, rozobral súvisiace právne predpisy, porovnal viacero vybraných súdnych rozhodnutí a právnych úprav.

Pri výklade príslušných ustanovení Dohovoru o ochrane ľudských práv a slobôd (ďalej „Dohovor“), na ktorý sa odvolávala žalobkyňa, konštatoval, že podľa čl. 8 ods. 1 Dohovoru má každý právo na rešpektovanie svojho súkromného a rodinného života, obdobia a korešpondencie. Podľa čl. 8 ods. 2 Dohovoru platí, že štátny orgán nemôže do výkonu tohto práva zasahovať, okrem prípadu, keď je to v súlade so zákonom a nevyhnutné v demokratickej spoločnosti v záujme národnej bezpečnosti, verejnej bezpečnosti, hospodárskeho blahobytu krajiny, predchádzania nepokojom alebo zločinnosti, ochrany zdravia alebo morálky alebo ochranu práv a slobôd iných.

Za zásadné preto dovolací súd považoval preskúmať, či nesplnenie povinnosti dokončiť proces umelého oplodnenia zmrazenými spermiami je spôsobilé zasiahnuť do práva na rodinný život, chránený Dohovorom. V tejto súvislosti dovolací súd konštatoval, že **právo na rešpektovanie súkromného a rodinného života nemá absolútnu povahu a podlieha evolutívnej interpretácii**^[9].

Následne dovolací súd vyjadril a zdôvodnil názor, že aj keď zásah v podobe nedokončenia procesu umelého oplodnenia zmrazenými spermiami *nie je spôsobilý zasiahnuť do práva na rodinný život* žalobkyne, pretože ten objektívne neexistuje, *môže predstavovať zásah do jej práva na súkromný život*, pretože existuje úzka väzba medzi prianím žalobkyne a jej zomrelého manžela založiť si rodinu prostredníctvom umelého oplodnenia a nekonaním zdravotníckeho zariadenia, pričom genetický materiál oboch potencionálnych rodičov tvorí neoddeliteľnú súčasť ich identity, a teda aj práva na sebaurčenie.

Podporu hľadal v dovtedajšej judikatúre Európskeho súdu pre ľudské práva (ďalej „ESĽP“), z ktorej rozhodujúci význam mali:

1. *proti Spojenému kráľovstvu* (rozsudok veľkého senátu, 10. 4. 2007, č. 6339/05), v ktorom sa veľký senát zaoberal prípadom sťažovateľky, ktorá si pred terapeutickým odňatím vaječníkov nechala odobrať niekoľko vajíčok, ktoré boli oplodnené spermiami jej vtedajšieho partnera a uchované pre neskoršie použitie. Následne sa však vzťah rozpadol a bývalý partner žiadal kliniku o zničenie uskladnených embrií.^[10]
2. *proti Spojenému kráľovstvu* (rozsudok veľkého senátu, 4. 12. 2007, č. 44362/04), v ktorom súd dospel k záveru o porušení čl. 8 sťažovateľa odsúdeného na doživotie s možnosťou prepustenia po pätnástich rokoch, ktorému bolo odopreté umelé oplodnenie sťažovateľky, s ktorou sa zoznámil a oženil vo väzení.^[11]
3. *H. a ďalší proti Rakúsku* (rozsudok veľkého senátu, 3. 11. 2011, č. 57813/00), ktorý, v nadväznosti na závery ESĽP v inej veci, doplnil, že právo na rešpektovanie súkromného života zahŕňa aj využívanie lekárskej asistencie pri umelom oplodnení.

Pri **porovnaní cudzích právnych úprav** nakladania s biologickým materiálom, potrebným pre účely umelého oplodnenia, dovolací súd dospel k nasledujúcim zisteniam:

1. V **Belgicku** upravuje nakladanie s biologickým materiálom potrebným pre účely umelého oplodnenia osobitný *zákon o asistovanej reprodukci*, podľa ktorého je potrebné, aby pred

zahájením úkonov, súvisiacich s umelým oplodnením, budúci rodičia a zdravotnícke zariadenie uzavreli *písomnú zmluvu*, a to pred každou implantáciou embryí. Dohoda musí, okrem iného, upravovať aj spôsob ďalšieho naloženia s biologickým materiálom v prípade rozvodu manželov, v prípade úmrtia jedného zo žiadateľov a v prípade uplynutia zákonom určenej „konzervačnej“ doby (5 rokov). *Ak dôjde k smrti jedného zo žiadateľov, pokračovať v úkonoch umelého oplodnenia je možné iba v prípade, ak to uzavretá dohoda výslovne umožňuje*. Umelé oplodnenie je možné vykonať najskôr po uplynutí šiestich mesiacov a najneskôr do dvoch rokov po smrti žiadateľa.

2. **Holandská právna úprava** vo všeobecnej rovine umožňuje použiť biologický materiál, určený na umelé oplodnenie, aj po smrti jedného z budúcich rodičov. Podobne ako v Belgicku však vyžaduje predchádzajúci súhlas zo strany dotknutej osoby. Podmienky postmortálneho oplodnenia podliehajú zároveň etickým kódexom jednotlivých zdravotníckych zariadení, ktoré môžu stanoviť pre postmortálne oplodnenie prísnejšie kritériá a ak ich žiadateľ nespĺňa, môžu mu vydať biologický materiál s odporúčením, aby o oplodnenie požiadal iné zariadenie.
3. V **Spolkovej republike Nemecko** bola právomoc právnej regulácie tejto otázky prenesená na spolkové krajiny; k jej úprave však doteraz nedošlo. Vychádzajúc z nemeckého práva možno poukázať na čl. 4 ods. 1 bod 3 zákona o ochrane embryí, ktorý úmyselné oplodnenie vajíčka spermiou mŕtveho muža považuje za **trestný čin** (z tohto hľadiska možno konštatovať, že nemecké právo oplodnenie *post mortem* nepripúšťa).^[12]
4. Vo **Francúzsku** je problematika umelého oplodnenia upravená v občianskom zákonníku (čl. 311 až 320 Code Civil) a v zákone o verejnom zdraví. Za rozhodujúce v tejto otázke sa považuje rozhodnutie francúzskeho kasačného súdu (*Cour de cassation*), ktorý vydal rozsudok (č. 94-15.998), v ktorom s odkazom na čl. L 2152-2 zákona o verejnom zdraví konštatoval, že úkony spojené s umelým oplodnením sledujú legitímny cieľ, a tým je počatie dieťaťa **v rámci úplnej rodiny**, čo vylučuje oplodnenie po smrti jedného z budúcich rodičov.^[13]
5. Vo **Veľkej Británii** upravuje režim umelého oplodnenia zákon o ľudskej reprodukcii z roku 1990 (*the Human Fertilisation and Embryology Act 1990*)^[14], v znení neskorších predpisov (*the Human Fertilisation and Embryology Act 2008*)^[15]. V zmysle tejto právnej úpravy platí, že základná konzervačná doba biologického materiálu môže trvať maximálne 10 rokov, ktorú je možné výnimočne predĺžiť o ďalších 10 rokov (z dôvodu existujúcej alebo očakávanej neplodnosti), najviac však na 55 rokov. Biologický materiál môže zdravotnícke zariadenie použiť iba v súlade s dojednaniami, obsiahnutými v informovanom súhlase, týkajúcimi sa maximálnej doby konzervácie (ak má byť kratšia ako 10 rokov) a naloženia s biologickým materiálom pre prípad smrti. Zákon o ľudskej reprodukcii zároveň vychádza z domnienky súhlasu s postmortálnym použitím biologického materiálu, čo po zhrnutí znamená, že právna úprava vo Veľkej Británii vyžaduje, aby osoba v rámci svojej žiadosti o umelé oplodnenie výslovne uviedla, čo sa má stať s biologickým materiálom v prípade smrti. Ak to však žiadateľ neuvedie, **má sa za to, že s použitím biologického materiálu post mortem súhlasil**.

Na základe vykonanej analýzy dospel český dovolací súd k týmto záverom:

1. **Právo žalobkyne na rešpektovanie súkromného života**, garantované čl. 8 ods. 1 Dohovoru, pod ktoré spadá aj právo človeka rozhodnúť sa, či bude alebo nebude rodičom a či pri liečbe využije metódy umelého oplodnenia, **bolo obmedzené** tým, že žalovaná spoločnosť odmietla vykonať úkony spojené s umelým oplodnením z dôvodu uplynutia šesťmesačnej platnosti žiadosti neplodného páru o umelé oplodnenie, vyplývajúcej z § 6 ods. 1 zákona o špecifických zdravotných službách.
2. Záver, uvedený pod bodom 1, je však potrebné vykladať *vo väzbe na nasledujúci ods. 2 čl. 8 Dohovoru*, ktorý výslovne predvída situácie, v ktorých môže štát zasiahnuť do práva na rešpektovanie súkromného života^[16], pričom dohovor sa, okrem iných situácií, odvoláva aj na prípad, keď je „to (zásah – pozn. autor) **v súlade so zákonom a nevyhnutné v demokratickej spoločnosti v záujme ... ochrany zdravia alebo morálky alebo ochranu práv a slobôd iných.**“ Preto je potrebné skúmať, či ustanovenie § 6 ods. 1, druhá veta pred bodkočiarkou^[17] zákona o špecifických zdravotných službách, stanovujúce maximálnu dobu žiadosti o umelé oplodnenie na 6 mesiacov, sleduje legitímny cieľ, dosiahnutie ktorého vylučuje záver o zásahu do práva na rešpektovanie súkromného života.

Kedže:

- zákon o špecifických zdravotných službách stanovuje ako podmienku výkonu umelého oplodnenia opakované udelenie súhlasu neplodným párom, a to po podaní samotnej informácie pred začatím metód a postupov asistovanej reprodukcie a zároveň opakované udelenie súhlasu mužom, ktorý je súčasťou neplodného páru pred každým vykonaním umelého oplodnenia a to napriek tomu, že tento muž spoločne so ženou už žiadosť o umelé oplodnenie predložili,
- česká právna úprava v pôvodnej^[18] i súčasnej^[19] právnej úprave stanovuje, kto je otcom, resp. kto sa považuje za otca dieťaťa,
- k umelému oplodneniu je možné pristúpiť v prípade, ak je málo pravdepodobné alebo nepravdepodobné, že by žena otehotnela prirodzene a iné spôsoby liečby ženy alebo muža by s vysokou mierou pravdepodobnosti nevedli k otehotneniu^[20],
- dôvodom, prečo zákonodarca prijal požiadavku na dodržanie šesťmesačnej lehoty je (podľa dôvodovej správy k zákonu o špecifických zdravotných službách) väzba tejto formálnej požiadavky na právo dieťaťa poznať svojich rodičov, v zmysle čl. 7 Dohovoru o právach dieťaťa (česká právna úprava tak pravdepodobne vychádza z rovnakých premís ako francúzska právna úprava – k tomu viď vyššie uvedený text o zahraničných úpravách, keď vyžaduje, aby sa dieťa narodilo do úplnej rodiny a malo šancu aspoň vo fáze počatia mať kontakt s oboma rodičmi^[21],
- z dôvodovej správy k zákonu o špecifických zdravotných službách možno ďalej vyvodiť, že postup umelého oplodnenia podľa tohto zákona je možný iba „inter vivos“ (medzi živými), a to iba pri liečbe neplodnosti (o liečbe sa nedá hovoriť po smrti manžela),

- český právní poriadok, na rozdiel od Belgicka či Holandska, nedovoľuje umelé oplodnenie spermiami zomrelého manžela, ale ani takýto postup výslovne nezakazuje (porovnaj Francúzsko a Nemecko) a ani od poskytovateľa biologického materiálu nevyžaduje vyhlásenie, ako sa má s biologickým materiálom naložiť pre prípad smrti (porovnaj právny stav vo Veľkej Británii), naopak stanovuje účel umelého oplodnenia (§ 3 ods. 1 zákona o špecifických zdravotných službách) a určuje vek ženy, počas ktorého môže dôjsť k jej umelému oplodneniu (v plodnom veku, ak jej vek neprekročil 49 rokov),
- z opakovaného používania slovného spojenia „neplodný pár“ možno vydedukovať, že po smrti muža pojmovo o „neplodný pár“ nejde, a preto ho nie je možné ani liečiť,
- šesťmesačná lehota o platnosti žiadosti (§ 6 ods. 1 druhá veta pred bodkočiarkou zákona o špecifických zdravotných službách) predstavuje analógiu k maximálnej konzervačnej dobe biologického materiálu neplodného páru, pričom informovaný súhlas s kryokonzerváciou spermií, ktorý zomrelý manžel podpísal, výslovne obsahoval ustanovenie o zničení tohto biologického materiálu v prípade jeho smrti.

„Z výše uvedeného se tedy podává, že dokončit proces umělého oplodnění podle zákona o špecifických lékařských službách je žalovaná povinna jen v rámci léčby neplodného páru. Nejvyšší soud tak neshledává důvod k přijetí závěru o skutečném zásahu do práva na respektování soukromého života žalobkyně, neboť i když lze námitky žalobkyně zcela chápat, obdobně jako v případě E. proti Spojenému království ve svém dovolání netvrdí, že by do budoucna byla zcela zbavena možnosti stát se matkou. Ve svém dovolání v zásadě mluví na skutečnost, že již nebude moci zplodit dítě se svým zesnulým manželem. Jakkoliv lze její snahu chápat, platná právní úprava, jak je stanovena v českém právním řádu, by se ovšem s ohledem na judikaturní závěry Soudu měla nacházet v prostoru pro uvážení států a námitky žalobkyně proto nelze uznat ani na podkladě čl. 8 Úmluvy.

Nejvyšší soud proto uzavřel, že poskytovatel, kterému bylo uděleno oprávnění k poskytování zdravotních služeb v oboru reprodukční medicína, není povinen dokončit umělé oplodnění ze zárodečné buňky žalobkyně a kryokonzervovaných spermií jejího zemřelého manžela.

Z uvedeného vyplývá, že rozsudek odvolacího soudu je z hlediska uplatněného dovolacího důvodu správný.^[22]

III. Konanie na Ústavnom súde Českej republiky

Kedže žalobkyňa (ďalej „sťažovateľka“) považovala rozhodnutia všeobecných súdov za nesprávne, založené na nesprávnom právnom posúdení veci, podala sťažnosť na Ústavný súd Českej republiky (ďalej „ústavný súd“). Mala za to, že uvedenými rozhodnutiami sa zasiahlo do jej práva na súkromný a rodinný život, ktoré sú prirodzenými právami človeka^[23]. Oprela sa o predchádzajúcu judikatúru českého najvyššieho súdu i ústavného súdu, z ktorej vyplynulo, že **na existenciu „rodiny“ nie sú potrební obaja rodičia**. Podľa nej nie je možné odmietnuť jej nárok na umelé oplodnenie iba z dôvodu, že jej manžel zomrel, keďže počas svojho života súhlasil s oplodnením zmrazenými spermiami, súhlas neviazal na žiadnu dobu a nikdy ho neodvolal. Všeobecné súdy preto nerešpektovali vôľu jej manžela, ktorý si prial splodiť potomka so svojou manželkou metódou umelého oplodnenia. Sťažovateľka mala

zároveň za to, že **umelým oplodnením zárodočnými bunkami jej zomrelého manžela nevznikne ujma na právach iných subjektov**. Rozhodnutia všeobecných súdov sú v rozpore s čl. 10 ods. 2 Listiny základných práv a slobôd^[24] a s čl. 5 Dohovoru, pričom práva, ktoré pre ňu z uvedených dokumentov vyplývajú, nemôže limitovať domáca právna úprava (§ 6 a § 8 zákona o špecifických zdravotných službách). Zároveň poukázala na to, že sa nemôže stať rukojemníkom toho, že vnútroštátna úprava **neobsahuje výslovné ustanovenie**, ktoré by riešilo životnú situáciu sťažovateľky. Sťažovateľka sa preto domnieva, že normy domáceho práva sú v rozpore s vyššie zmienenými nadnárodnými prameňmi práva, a preto sa domáhala ich zrušenia.

Ústavný súd po tom, ako sa k ústavnej sťažnosti vyjadrili všeobecné súdy, ktoré rozhodovali vo veci sťažovateľky a po následnej replike sťažovateľky k ich vyjadreniam^[25], považoval za potrebné pripomenúť, že nie je ďalšou inštanciou v sústave všeobecných súdov a nie je v zásade oprávnený zasahovať do jej rozhodovacej činnosti^[26] (úlohou ústavného súdu je ochrana ústavnosti, čl. 83, čl. 90 a čl. 91 Ústavy Českej republiky, nie „bežnej zákonnosti“). Podľa ústaveného súdu všeobecné súdy prihladli pri rozhodovaní prípadu na všetky okolnosti, ktoré vyšly v konaní najavo **po právnej stránke riadne a ústavný súd nemá záverom najvyššieho súdu čo vytknúť**. Ústavný súd si je vedomý, že sťažovateľkina situácia, do ktorej sa dostala, je pre ňu viac než citlivá, závery, obsiahnuté v rozhodnutí všeobecných súdov však považuje za ústavne konformné.

Z analýzy, ktorú urobil najvyšší súd (a ktorú uvádzame vyššie) vyplýva, že táto problematika nie je v rámci Európy vnímaná jednotne a vo svojej podstate záleží na právnej úprave toho ktorého štátu. Právna úprava, súvisiaca s umelým oplodnením, vychádza z morálnych, kultúrnych, náboženských a etických hodnôt danej spoločnosti, a preto je predovšetkým vecou zákonodarcu, aby stanovil podmienky a pravidlá pre vznik života iným než tradičným spôsobom.

Ústavný súd považoval za podstatnú okolnosť, ktorú zmienil aj najvyšší súd, a to že v tomto prípade nie je možné vylúčiť pochybnosť o skutočnej vôli zosnulého manžela stať sa otcom aj po svojej smrti, keďže informovaný súhlas so zmrazením spermií obsahoval výslovné ustanovenie o zničení tohto biologického materiálu v prípade jeho úmrtia. Uvedené znamená i to, že zmrazené spermie muža, tvoriaceho neplodný pár, nie je možné po smrti použiť na liečbu tohto páru, a to ani v prípade, ak by po smrti muža neuplynula predpísaná šesťmesačná lehota.

Keďže ústavný súd nezistil porušenie práva sťažovateľky na rešpektovanie jej rodinného a súkromného života, jej **ústavnú sťažnosť ako nedôvodnú zamietol**^[27].

IV. Stručné porovnanie so stavom právnej úpravy v Slovenskej republike

○ základná právna úprava

Predpisom, ktorý obsahuje ucelenejšiu právnu úpravu umelého oplodnenia v Slovenskej republike, je podzákonná norma z roku 1983 – *Záväzné opatrenie Ministerstva zdravotníctva SSR č. 24/1983 o úprave podmienok pre umelé oplodnenie*, ktorá, napriek svojej zastaranosti, nebola doteraz zrušená.

Tento predpis dovoľuje umelé oplodnenie **iba manželom a iba zo zdravotných dôvodov** (poruchy plodnosti manžela, poruchy ženského genitálu, riziko dedičnej choroby alebo vývojovej chyby a iné

prekážky, pre ktoré nemôžu mať manželia spolu zdravé potomstvo), pričom umelé oplodnenie možno vykonať len u plnoletej ženy, spravidla vo veku do 35 rokov.

Ak nie je možné použiť semeno manžela, môže sa so súhlasom manželov použiť semeno darcu, ktorého vyberie lekár. Manželia a darca majú zostať navzájom neznámi, no lekár musí zabezpečiť, aby šlo o darcu, ktorý nie je so ženou príbuzný v priamom pokolení, ani jej súrodenec. V zmysle opatrenia sa za umelé oplodnenie „považuje liečebný výkon, ktorým sa vykonáva na žene oplodnenie semenom manžela alebo semenom iného muža“. Opatrenie teda za umelé oplodnenie považuje výhradne **umelú insemináciu** (oplodnenie mimo tela matky, prenos embrya, kryoprezervácia, a pod. **nezmieňuje**, keďže v čase jeho prijatia sa tieto úkony nevykonávali).

- **transplantačný zákon**^[28]

Zmienky o asistovanej reprodukcií sa postupne začali objavovať aj v ďalších právnych predpisoch, a to najmä vďaka preberaniu legislatívy EÚ. Transplantačný zákon rieši problematiku darcovstva buniek, tkanív a orgánov, pričom sleduje najmä kvalitu a bezpečnosť darovaných buniek s cieľom minimalizovať riziko infekcie a prenosu choroby pri transplantácii.

Transplantačný zákon preberá šesť smerníc EÚ, v niektorých z nich sa objavujú aj zmienky o darovaní pohlavných buniek za účelom asistovanej reprodukcie.

Tak sa do nášho zákona dostali ustanovenia o tom, že za **partnerské darcovstvo** sa považuje darcovstvo reprodukčných ľudských buniek medzi mužom a ženou, ktorí vyhlásia, že majú intímny fyzický vzťah (§ 2 ods. 12 transplantačného zákona). To znamená, že vďaka transplantačnému zákonu možno liečiť neplodnosť *nielen u manželov*, ale aj u nezosobášených partnerov, ktorí vyhlásia, že majú intímny fyzický vzťah.

- **katalóg zdravotných výkonov**

Nariadenie vlády č. 776/2004 Z. z., v znení neskorších predpisov, obsahuje vo svojej prílohe katalóg zdravotných výkonov, medzi ktorými sú uvedené aj výkony asistovanej reprodukcie, vrátane in vitro fertilizácie a prenosu embryí.^[29]

- **zoznam chorôb**

Nariadením vlády Slovenskej republiky č. 777/2004 Z. z., v znení neskorších predpisov, sa vydal zoznam chorôb, pri ktorých sa zdravotné výkony čiastočne uhrádzajú alebo sa neuhrádzajú na základe verejného zdravotného poistenia.

Z nariadenia vyplýva, že pri umelom oplodnení, oplodnení *in vitro* (v skúmavke) a iných asistovaných metódach oplodnenia sa na základe verejného zdravotného poistenia uhrádzajú **najviac tri cykly** výkonov asistovanej reprodukcie **ženám do 39. roku veku života** v prípadoch, ktoré uvádza nariadenie^[30].

- **výhrada svedomia**

Pre zdravotníkov (lekári, sestry, farmaceuti, a ďalší) je dôležité vedieť, že na úkonoch asistovanej reprodukcie sa podieľať nemusia. Vyplýva to z Etického kódexu zdravotníckeho pracovníka, ktorý tvorí prílohu č. 4 k zákonu č. 578/2004 Z. z. o poskytovateľoch zdravotnej starostlivosti, v znení neskorších

predpisov. Uvádza sa v ňom: „Od zdravotníckeho pracovníka nemožno vyžadovať taký výkon alebo spoluúčasť na ňom, ktorý odporuje jeho svedomiu okrem prípadov bezprostredného ohrozenia života alebo zdravia osôb. Ak zdravotnícky pracovník uplatní výhradu svedomia, je povinný o tejto skutočnosti informovať svojho zamestnávateľa a pri uplatnení výhrady svedomia pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti aj svojich pacientov.“^[31]

Asistovanú reprodukciu (rovnako ako umelý potrat a sterilizáciu) nemusí poskytovať ani zdravotnícke zariadenie ako celok, ak „poskytovaniu zdravotnej starostlivosti bráni osobné presvedčenie zdravotníckeho pracovníka, ktorý má zdravotnú starostlivosť poskytovať.“ (§ 12 ods. 2 a 3 zákona č. 576/2004 Z. z. o zdravotnej starostlivosti, v znení neskorších predpisov).

V. Záver

Slovenská legislatíva, týkajúca sa umelého oplodnenia, vrátane výkonov metód asistovanej reprodukcie, nie je jednotná^[32]. Je roztrúsená vo viacerých právnych predpisoch, ktoré nie sú konzistentné. Výslovné odpovede na otázky, ktoré riešili všeobecné sudy v Českej republike a na ktoré reagoval aj Ústavný súd Českej republiky, by sme v nich hľadali márne.

Použité informačné zdroje:

1. Erdősová, A. Aktuálne otázky o človeku a jeho právach v bioetike, Wolters Kluwer, 2016
2. Erdősová, A. Náhradné materstvo : právne a eticky, alebo, Nakoľko platí: mater semper certa est, pater incertus, In: Justičná revue : časopis pre právnu teóriu a prax. – ISSN 1335-6461. – Roč. 66, č. 12 (2014)
3. HRUŠÁKOVÁ, M., HULMÁK, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., PSUTKA, J., SIEGLOVÁ, Z., SEDLÁK, P., WESTPHALOVÁ, L., KAPITÁN, Z., KOŽIAK, J., ŠMÍD, O., HRUŠÁKOVÁ, M. ml., IN: Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975). 1. vydání. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2014
4. Humeník, I. Umelé oplodnenie a s tým súvisiace právne otázky, In: <http://www.pravo-medicina.sk/aktuality/12/umele-oplodnenie-a-s-tym-suvisiace-pravne-otazky>
5. Petrenko, M. Reprodukčná medicína v slovenskom právnom prostredí, In: <https://www.alphamedical.sk/casopis-invito/reprodukna-medicina-v-slovenskom-pravnom-prostredi>
6. Dohovor o ochrane ľudských práv a slobôd
7. Dohovor o právach dieťaťa
8. Listina základných práv a slobôd

Poznámky pod čiarou

[1] Tento príspevok je podporovaný Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-16-0588

[2] Z odôvodnenia nálezu Ústavného súdu Českej republiky, ÚS 1099/18

[3] „(1): Umělé oplodnění lze provést ženě v jejím plodném věku, pokud její věk nepřekročil 49 let, a to na základě písemné žádosti ženy a muže, kteří tuto zdravotní službu hodlají podstoupit společně (dále jen „neplodný pár“). **Žádost neplodného páru žádajícího o umělé oplodnění nesmí být starší než 6 měsíců**; je součástí zdravotnické dokumentace vedené o ženě.“

[4] Usnesení ze dne 4. 4. 2016 č. j. 31 C 41/2015-45

[5] Usnesení ze dne 22. 7. 2016 č. j. 15 Co 218/2016-58

[6] Vid' odôvodnenie Rozsudku Najvyššieho súdu ČR, sp. zn. 21 Cdo 4020/2017

[7] Rozsudek ze dne 28. 11. 2016 č. j. 31 C 41/2015-74

[8] Výrok II o náhrade trov konania zmenil, vid' uvádzané rozsudky – pozn. autor.

[9] Evolutívna interpretácia – jedna z výkladových metód používaná Európskym súdom pre ľudské práva, podľa ktorej sa majú jednotlivé ustanovenia vykladať podľa aktuálneho stavu poznania – pozn. autor.

[10] Napriek tomu, že ESĽP prechovával k sťažovateľke veľké sympatie, rozhodol, že k porušeniu jej práv nedošlo – pozn. autor (viac odôvodnenie citovaného rozhodnutia).

[11] Ak by sťažovateľa prepustili v najbližšom možnom termíne, sťažvatelka by mala 51 rokov, jej šance otehotnieť by boli preto nízke. Umelé oplodnenie bolo preto pre sťažovateľov jedinou možnosťou, ako mať spoločné dieťa. Súd na jednej strane ocenil, že štát sa pri tvorbe trestnej politiky zaoberá otázkou „najlepšieho záujmu dieťaťa“, záujem na ochrane dieťaťa však nemôže ísť tak ďaleko, aby zabránil rodičom mať vlastné dieťa. Tým skôr, že sťažovateľka už bola na slobode a počas neprítomnosti otca dieťaťa by sa o dieťa dokázala postarať.

[12] Vrchné spolkové sudy nemajú v prípadoch, týkajúcich sa vydávania biologického materiálu, zhodu. V niektorých prípadoch vydanie nepovolili s ohľadom na nemeckú trestnú úpravu, v iných vydanie umožnili – odvolávajúc sa na konkrétny obsah zmluvy medzi žiadateľom a zdravotníckym zariadením – pozn. autor.

[13] Povolenie vydať biologický materiál žiadateľovi zo strany zdravotníckeho zariadenia sa vo všeobecnosti nepripúšťa, francúzske sudy však v individuálnych prípadoch rozhodli odlišne – pozn. autor.

[14] <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1990/37/contents>

[15] <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2008/22/contents>

[16] Čl. 8 ods. 2 Dohovoru: „Štátny orgán nemôže do výkonu tohto práva zasahovať, okrem prípadu, keď je to v súlade **so zákonom** a nevyhnutné v demokratickej spoločnosti v záujme národnej

bezpečnosti, verejnej bezpečnosti, hospodárskeho blahobytu krajiny, predchádzania nepokojom alebo zločinnosti, **ochrany zdravia alebo morálky alebo ochranu práv a slobôd iných.**“

[17] „(1) Umělé oplodnění lze provést ženě v jejím plodném věku, pokud její věk nepřekročil 49 let, a to na základě písemné žádosti ženy a muže, kteří tuto zdravotní službu hodlají podstoupit společně (dále jen „neplodný pár“). **Žádost neplodného páru žádajícího o umělé oplodnění nesmí být starší než 6 měsíců;** je součástí zdravotnické dokumentace vedené o ženě.“

[18] § 52 až 62a Zákona o rodině (zák. č. 94/1963 Sb.) ve znění pozdějších předpisů

[19] § 776 až 793 Občanského zákoníka (zák. č. 89/2012 Sb.) ve znění pozdějších předpisů

[20] § 3 ods. 1 zákona č. 373/2011 Sb.:

„(1) Asistovanou reprodukci se rozumí metody a postupy, při kterých dochází k odběru zárodečných buněk, k manipulaci s nimi, ke vzniku lidského embrya oplodněním vajíčka spermií mimo tělo ženy, k manipulaci s lidskými embryi, včetně jejich uchovávání, **a to za účelem umělého oplodnění ženy**

1. **a)** ze zdravotních důvodů při léčbě její neplodnosti nebo neplodnosti muže, jestliže
2. je málo pravděpodobné nebo zcela vyloučené, aby žena otěhotněla přirozeným způsobem nebo aby donosila životaschopný plod, a
3. jiné způsoby léčby její neplodnosti nebo neplodnosti muže nevedly nebo s vysokou mírou pravděpodobnosti nepovedou k jejímu otěhotnění, nebo
4. **b)** pokud jde o potřebu časného genetického vyšetření lidského embrya, je-li zdraví budoucího dítěte ohroženo z důvodu prokazatelného rizika přenosu geneticky podmíněných nemocí nebo vad, jejichž nositelem je tato žena nebo muž.“

[21] „... Umělé oplodnění tak nelze provést bez souhlasu, po jeho odvolání, proti vůli manžela matky či partnera anebo po jeho smrti.“ HRUŠÁKOVÁ, M., HULMÁK, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., PSUTKA, J., SIEGLOVÁ, Z., SEDLÁK, P., WESTPHALOVÁ, L., KAPITÁN, Z., KOŽIAK, J., ŠMÍD, O., HRUŠÁKOVÁ, M. ml., IN: Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975). 1. vydání. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2014, s. 534.

[22] Vid' z odôvodnenia Rozsudku Najvyššieho súdu ČR, sp. zn. 21 Cdo 4020/2017

[23] Erdősová, A. Aktuálne otázky o človeku a jeho právach v bioetike, Wolters Kluwer, 2016, str. 28 – 73

[24] Čl. 10 Listiny základných práv a slobôd:

- Každý má právo na zachovanie svojej ľudskej dôstojnosti, osobnej cti, dobrej povesti a na ochranu mena.
- Každý má právo na ochranu pred neoprávneným zasahovaním do súkromného a rodinného života.
- Každý má právo na ochranu pred neoprávneným zhromažďovaním, zverejňovaním alebo iným zneužívaním údajov o svojej osobe.

[25] Novým argumentom sťažovateľky bolo napríklad to, že najvyšší súd, ktorý sa odvolával na potrebu existencie „páru“ pri umelom oplodnení, neposúdil ich prípad správne, pretože „... na počátku vztahu s vedlejším účastníkem zde skutečně existoval „pár“, který měl zájem počít dítě z kryokonzervovaných spermii.“ Sťažovateľka rovnako uviedla, že tvrdenie najvyššieho súdu, poukazujúce na právo dieťaťa poznať svojich rodičov, je v rozpore so situáciou, keď je žena oplodnená spermiami **anonymného darcu**, ktorý nemá od počiatku úmysel založiť si rodinu s matkou dieťaťa a ktorého dieťa ani nespozná. Preferovať túto situáciu pred jej prípadom sa jej preto javí ako nelogické (sťažovateľka a jej zomrelý manžel tvorili pár a spoločne túžili po dieťati) – pozn. autor.

[26] „Zásah Ústavního soudu připadá v úvahu toliko při zjištění nejzávažnějších pochybení, představujících porušení ústavně zaručených základních práv a svobod, zejména pak pokud by závěry obecných soudů byly hrubě nepřiléhavé a vykazovaly znaky libovůle.“ – vid' posudzovaný nález Ústavného súdu ÚS 1099/18.

[27] § 82 ods. 1 Zákona o Ústavnom súde (č. 182/1993 Sb. ve znění pozdějších předpisů)

[28] Zákon č. 317/2016 Z. z. o požiadavkách a postupoch pri odbere a transplantácii ľudského orgánu, ľudského tkaniva a ľudských buniek a o zmene a doplnení niektorých zákonov, v znení neskorších predpisov

[29] https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/prilohy/SK/ZZ/2004/776/20180901_4901809-2.pdf

[30] https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2004/777/20180901#prilohy.priloha-priloha_c_1_k_nariadeniu_vlady_c_777_2004_z_z.oznacenie

[31] <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2004/578/20190301#prilohy>

[32] Erdősová, A. Náhradné materstvo : právne a eticky, alebo, Nakoľko platí: mater semper certa est, pater incertus, In: Justičná revue : časopis pre právnu teóriu a prax. – ISSN 1335-6461. – Roč. 66, č. 12 (2014), s. 1474-1493